Petkovics Kálmán

Hazatérés

ÉS AKKOR minden eszébe jutott...

Felnyitotta szemét s hosszú testé megvonaglott. Pillái újra lezárultak, mert a napfény dús sugarakban ömlött be a nagy kórházi ablakon.

— Végre magához tért — sóhajtott az ápolónő, leemelte a beteg feje felett lógó kis táblát s valamit feljegyzett. Aztán tovább lépett a másik ágyhoz, a harmadikhoz s bársonyos tekintetével sorra símogatta a fekvőket. Nagy kék szeme olykor megtelt tavaszi csintalansággal, majd újra elszomorodott egy-egy beteg mellett.

A hosszú kórterem egyik mellékajtóján fehérköpenyes orvos lépett be. Német kincstári csizma volt a lábán s feltűnően kopogott; a nagykórterem fehér falai visszaverték a zajt. A betegek ismerték e lépteket. Egy-egy fej emelkedett fel, majd újra visszahullott a párnára. Az ápolónő megfordult a neszre s könnyed léptekkel az orvos elé sietett.

— Őrnagy elvtárs, a harminckettes ágy betege magához tért...

Az őrnagy bólintott, ami látszólagosan a dolgok tudomásul vételét jelentette nála, s mindketten elindultak a harminckettes ágy felé.

A harminckettes ágy betege újra felnyitotta szemét. Most nem zárta le nyomban, hanem tűrte a fényt, mely bántó merészséggel tört át az ablaküvegen. Az őrnagy megállt az ágy végénél s száraz, kissé rekedt hangon mondta.

— Zdravo.

— Zdravo — ismételte halkan a beteg.

S nézték egymást egy ideig. Az orvos és a beteg. Az őrnagy és a közkatona. A szarajevói egyetemista és a bácskai paraszt. Mint régi ismerősök, ha valahol váratlanul összetalálkoznak, úgy nézték egymást.

Erős orvosságszag áradt a szobában és az áprilisi napfény. Odakint a kórház kertjében madarak fütyültek; zsongott, zsibongott minden; örömösnek, nagynak, harsogónak tűnt ez a tavasz — az utolsó háborús tavasz. Úgy forralt ez a tavasz, mint győzelmi harsona a harcos szivét. Ez a tavasz, az utolsó háborús tavasz teleszórta fénnyel, a véráztatta földet, melynek nyugati bércein szűnőfélben voltak az ágyudörgések.

Az őrnagy állt a harminckettes ágy betege előtt, feltette szemüvegét és a beteg feje felett függő tábláért nyúlt. Kicsit nézte a táblát, majd leemelte szemüvegét és a beteget figyelte.

— Hogy hívnak elvtárs?

Most megmozdult a beteg; mintha nem értette volna pontosan, hogy a hang őt illeti-e, vagy valaki mást. Szeme kimeredt, fejét feljebb tolta a párnán, hogy jobban lásson, s belenézett az orvos fáradt tekintetébe. Most kezdett igazán feleszmélni. Most döbbent rá, hogy még létezik, van, él és nem maradt ott a vasúti töltésen Posztojnánál, hogy az aknaszilánk nem a fejét találta, hanem... jaj... kínos fájdalommal rándult a csonk. A jobblába tőből hiányzott.

És akkor minden eszébe jutott...

Az őrnagy erőltett türelemmel ismételte a kérdést.

— Hogy hívnak elvtárs?

A beteg szembe nézett az orvossal. Mintha most döbbent volna a fájdalomra. Sajgott a csonk... Nyögött... A nevét is csak nyögte.

— Kuruc András.

Az őrnagy bólintott. Még várt egy kicsit, majd az ápolónőhöz fordult, valamit mondott és kiment azon a mellékajtón, ahol jött. Az ápolónő röpke mosolyt kül-

dött Kuruc András felé és ő is elsietett...

...Bódult agyát megrohanták a gondolatok. Kereste az összefüggéseket az események és történések között, melyek az emlékek ködében úgy peregtek szeme előtt, mint egy szomorú tragédia felvonásai... A harmadik bolmáni rohamot összetévesztette Virovitica bevételével; a végtelen nagy menetelések csak mint halvány ködképek gomolyogtak emlékei között; zagyválódtak, kavarogtak a képek és emlékek, mintha egy zűrzavaros élet karikaturáját vetítenék az emlékezés patyolatfehér vásznára. Elmosódott arcok, emberek és szürke alakok tűntek elé; egy tovarohanó emberoszlop a véres idő forgatagában; síkságok, hegyek és erdők mellett vonult, dübörgött ez a végtelen emlék-ember oszlop; vonult fegyverrel, ásóval, csákánnyal és kapával; ment, ment, göngyölődött a tömeg, mint a lavina, ha elindul a Trigláv csúcsairól s irtózatos erővel tör, szakít magának utat a tátongó szakadékok felé... A robaj egyre erősbödött. Görcsösen megmarkolta a vaságy szélét, mintha a sineket markolná ott a posztojnai töltésen... egy roppant dördülés... a zaj megfojtotta a jajokat... Felemelkedett az ágyon. Eszméletlenül hányta, vetette magát, feltápászkodott, a takarót lerúgta, indulni akart, de ereje fogytán volt, összeesett s görcsökben hullott az ágyra.

A harminckettes ágy betege újra eszméletét vesztette.

-::-

ELMULT A TAVASZ, elmult a nyár, elmult a háború...

Egy derűs szeptemberi nap reggelén háromen hagyták el az „ly"-i katonai kórház épületét. Két ápolónő kisérte őket a kijáratig, ott kezet fogtak s a három rokkant mögött becsukódott a rácsos-kórház kapu. A kapu nyikorgására valamennyien visszanéztek — egyikük sem emlékezett, hogyan került be ezen a kapun. Most furcsának tűnt kijönni abból a nagy mogorva épületből, ahol annyit szenvedtek.

Kuruc András két mankón biccegett át a város forgalmas utcáin, társai lassan, bámészkodva bandukoltak vele. Egyik keze mindkettőnek hiányzott a kabátujjából, amelyet karmagasságban gombostűvel tűztek fel. A pályaudvar felé igyekeztek, ahol indulásra várt a fővárosi gyors.

— Haza utazok — bizsergett át Kuruc András fejében a gondolat.

— Haza utazok — csattogták nemsokára az acélkerekek is és a szüntelenül fokozódó csattogás delejes, kábító örvénybe taszította az érzéseket. Ez a gondolat mindig egy kicsit fönséges, de kétkedő érzésekkel is, teliti a lelket. Az ember elábrándozik; emlékei színes hártyájára festi az elképzelt világot, ahova szüntelen zakatolással röpíti a gyorsvonat.

— Hazautazok...

Egy sáros, poros utca volt ebben a gondolatban, apró kis fehér házakkal, vadkamillás árokpartokkal, szikár akácokkal. Egy kis kertecske volt ebben a gondolatban, egy roppant lombú cseresznyefával, félig kiszáradt öreg diófával mindenfelé veteményekkel és félkvadrátnyi herével. Omladozó vert fallal körülvett kertecske; az utca végén apró nádfedeles épület, melynek nyirkosfalú szobájában tizenkétszer vajúdott egy napszámos asszony és ahol annyit, de annyit káromkodott, pipázott, köpködött Kuruc István, miközben köszvényes lábát a kemencénél melengette s a dermesztő fagyok idején a nyarat emlegette.

Lecsukott szempillái mögött tavaszi zápor verte a nagyon szomjas bácskai földet, majd ezerszínű szivárvány tündökölt az ázott háztetők felett... A korcs akácokat is patyolatfehér virágfátyol borította... Bódító illatt szállt az utcákon s a méhek megszámlálhatatlan serege énekelve, zümmögve csatangolt e virágos világ illatos tavaszán... Az álom láthatatlan szárnyai roppant mérföldeket röppentek be. Az álom felszakította az élet minden korlátját, ami csak egy fáradt-beteg ember álmainak beteljesülése elé merészkedett.

Az ő házuktól a negyedik ugyanolyan kis, alacsony építmény volt, belülről ugyanolyan érdes-fehérre meszelt mestergerendával, mint az övéké. Talán még a fedele rozzantabb volt az övékénél, mert a nyári viharok mindig belekapaszkodtak és veszettül cibálták, borzolták a kiálló nádcsomókat... De ez a ház most az álom édes révületében ragyogott; apró ablakszemei egyszerre felvillantak, mint a szerelmes lány tekintete... De ez a tekintet nem simogatott, hanem zord kegyetlenséggel belenyesett a beteg szívébe. Felgyúltak az ablakszemek. Vakító fényt löveltek az utcára. Érezte, hogy fénycsóva izzóvá forralja vérét. Szíve őrült ütemben kalapált. Valami homályos rémület ülepedett lelkére.

Felriadt.

A vonat, valahol sík vidéken robogott vele. A kocsiban jórészt bóbiskoltak az utasok. Az arcokon értelmetlen mély nyu-

galom szunnyadt. Nem tudta lekötni a táj változatossága, sem az utasok nyugalma. Egy fájó nagy kérdés született meg benne s kedvetlenül pislogott a padhoz támasztott mankóra. Mi lesz? Mi lesz, ha Irén mást mond, mint amit eddig írt és szüntelenül, hétről, hétre ugyanazokkal a szavakkal és mondatokkal megismételt. Mi lesz?

Szerette volna elhessegetni a kérdést, a gondolatot, az egész valóságot, mankót, az emlékeket is. Szerette volna elkerülni az imént még annyira vágyott viszontlátást, de emlékei minduntalan képzeletébe kapaszkodtak, s húzták, húzták fáradt lelkét a valósághoz. S ez fájt. Kegyetlenül fájt neki a valóság, az élet, a titkos elkövetkezés. Beszélni szeretett volna valakivel, hogy ne kelljen gondolkoznia, de senkit sem ismert. Az ismeretlenek meg úgy sem értenék meg azt, ami neki annyira fáj.

Néha úgy érezte, minden leomlott, ami volt. Megsemmisült. Ami pedig lesz, vastag köddunyhába van burkolva... Nem, nem volt igaz a harmadik bolmáni roham, nem volt igaz a vér, a magasba szökő lángok ott Virovitica fölött, — csak álom; minden csak álom; a posztojnai töltés is csak kábulat volt, a kórházi ágy egy furcsa különös érzés, az ápolónő porcelánfehér arca — hazug látomás... Nem! Semmi sem volt igaz. Az sem igaz, hogy ő most hazamegy, hogy a vonat kerekei szüntelenül zakatolnak, csattognak, a mankó sem igaz, az is hazugság, hogy az imént hazaálmodott... Semmi, semmi sem igaz!

Felnyitotta szemét. Nézett. Ismét csak a valóság. A vonat robogott, az utasok arcán mély nyugalom, az elmaradozó táj változott néha és csend. Mintha mindenki elpihent volna a négyesztendei vérhullás után. Mintha mindenki valami kellemes nagy nyugalomnak adta volna lelkét, mintha senki, de senki nem lázadt volna a holnapért, csak ő. Ez a téves érzés torz ráncokat vont arcára, kiáltani szeretett volna; ébredjetek álomszuszékok, ébredjetek tunya senkik, mert szörnyen becsapódtok a valóság láttán.

Belefáradt háborgó érzéseibe és újra lehulltak pillái. Újra bódult illat terjengett a fehérvirágos akácok alatt és kigyúlt a nádfedeles falusi ház parányi ablakszeme, fénycsóvát küldött az utcára, ő merészen szembenézett ezzel a fénnyel s hatalmas lobbot vetett benne az indulat... Rohamot vezényelt szakaszának, felkúszott a töltésre, megmarkolta a hideg acélsíneket és... És a két ablakszem csak nem akarta megadni magát.

II.

AZ ÁLLOMÁSON apja várta. Beesett száraz szemekkel, a vállára terített foltos kabát alatt lelógó karokkal, tagbaszakadtan, mozdulatlanul állt a kijárat előtt. Szeme nem rebbent, lába nem mozdult és a szíve sem vert hevesebben, amikor meglátta fiát. Csak állt, borzas, deres bajuszszal, mint sok vihart látott csonkos öreg fa, amit immár semmi sem rendíthet meg ebben a nyavalyás életben. Mikor a fia a kijárat elé ért, előrébb lépett egy lépést, csontos karját előrenyújtotta, szeme száraz tűzbe lobbant, kúszált bajusza alól egyetlen kemény mondat szakadt.

— Hazagyütté fiam?

A szavak száraz egyszerűsége, a kemény férfias kézszorítás, az öreg napszámos hosszú vizsgáló nézése jól esett. Érezte, hogy túljutott a kínos, ábrándos képzelgéseken.

— Hazaértem — mondta halkan és lassan megindultak a kikoptatott járdán. Csendesen, szótlanul mentek. Az öreg görnyedten, hallgatva lépkedett mellette. Sokáig nem szóltak. Már áthaladtak a falut átszelő patakocska rozoga fahídján, amikor az idősebbik Kuruc megint kinyitotta bagószagú száját.

— Anyád má nagyon vár...

Léptek kettőt, háromat, akkor a csontos öreg hozzátette.

— Beteg. Fekszik...

— Mi baja?

— Az idő — mondta az öreg megroppantva a szót — Az. Az idő...

Befordultak egy keskeny mellékutcába, ahol már nem égtek a villanylámpák, s az akácok komoran virrasztottak a házak előtt. A harmadik ház előtt megint megszólalt az öreg

— Nem szósz be?

A rokkant megállt. Rátámaszkodott a mankóra. Tűnődött.

— Tisztösségösen várt — mondta az öreg.

— Tisztességesen? — kérdezte a fia és nem nézett a házra.

— Há.

— Nem — mondta határozottan — Gyerünk haza... Anyámat akarom látni.

Pár lépés után újra az öreg:

— Aszonta, hogy üneki csak te köllesz. Aszonta — köhögött — ha egy lábad se lenne...

— Apám!

— No.
— Anyám nagyon beteg?
— Hát nem olyan nagyon, de...
— Régóta?
— Hogyis... Tavasz óta...
Később tovább fájdította a fia szivét.
— Merhogy jó lány, az bizonyos... Dógos... Sok mindenfélét tud...
Hazaértek. Az öreg átnyúlt a deszkakapu fölött és kikallantyuzta a kiskaput. Csendesen mentek végig a nyitott verandán. Még a kutya se vette őket észre.
A konyhában sötét volt. Az öreg gyufát gyújtott s előrement a szobába. Meggyújtotta a lámpát, akkor belépett a fia is. Belépett s mintha nem is akarta volna anyját meglátni, szemét révetegen végigjáratta a szoba néhány szentképén.
— Édes kisfiam! — sírt fel az anya — Édes gyerekem! Óh, édes istenem... Gyere, gyerekem hadd öleljelek meg. Csakhogy te hazagyütté... — a rokkant az ágyhoz támolygott, erős verítékbűz csapta meg. Lehajolt anyjához s szapora csókok után jutott csak eszébe, mennyire más szag áradt a kórházi ágyakból. — Csakhogy látlak gyerekem — zokogott az anya, mert az anyák nem tudnak sírás nélkül örülni. Nem tudják, hogy néha örömükben is kegyetlenek.
— Ó a lábad... Édes istenem... Hogy is tudsz így menni... Gyerekem, gyerekem...
— Édesanyám — mondta a rokkant és leült az ágy szélére — Édesanyám, ne sírjon most.
— Már hogy ne sírnék édes gyerekem, mikó így hozott téged vissza a jóisten... Megvert engem az isten fiam, jaj, nem is tudom mé ver engem az isten... Két bátyád halt meg a fronton édes gyerekem és téged is így kell viszontlátnom...
— Anyám — szólt a rokkant, szinte gorombán — Egy szót se!
— Már hogy ne szólnék édes fiam, mikor én vagyok a te édesanyád. Én hoztalak téged erre az utálatos világra... Jaj, fiam én meghalok... Én nem birom a kínokat... Jaj, jaj — zokogott a beteg asszony, sírt, rázkodott. A fia nézte. Könny gyűlt a szemébe. Nem birta tovább tartani magát. Újra visszaült az ágy szélére.
— Édesanyám, mondom — s hangja elcsuklott. Már úgy volt, hogy együtt zokog az anyjával, de egyszerre megkeményedett. Apját látta, ki mozdulatlanul keményen állt az ajtóban. Felállt. Apja elé lépett. Szembenéztek.
Az anyja sírt, sírt, sírt.
— Gyere fiam — mondta az öreg — vacsorázzunk.
Lekókadt fejjel ült az asztalhoz. Apja szalonnát és kenyeret szelt, majd átadta neki a nagykést, mert a szalonnának ősz felé megkeményedik a bőre, nem fogja a bicska.
— Még van szalonna? — kérdezte mert eszébe jutott, hogy apja házánál májusban mindig kifogyott az ennivaló.
— Van — mondta az öreg falatozás közben — Hál istennek. Van főd is. A két bátyád kapott négy, négy hódat meg én is... De én nem dógozok vele. A fene aki megette. Most nagyon jó fizetnek a gazdák. Olyan szilídek mind a bárány...
Ettek. Jóízűen, komótosan, sokáig
— Antal?
Az öreg letette a bicskát. A legöregebb fia volt az Antal.
— Elesett.
— Biztos?
— Biztos. Írt a vöröskörészt...
A rokkant is letette a kést. Körülnézett. Ócska, agyonfaragott asztal, elnyűtt székek. Milyen népes volt ez a konyha valamikor szombatonként! Mikor mindenki hazajött a munkából... Egyik panaszkodott, a másik örült... Egyik szidta a gazdáját, a másik dicsérte... Mert a gyerekek se voltak egyformák, a gazdák se...
Aztán szétszéledt a népes család: egyik bátyja a németekhez ment önkéntesen; az Imre. Nem is emligeti az öreg... Szemére hányták a földosztáskor... Ez a legkisebb fia meg petőfista volt...
Ilyen a sors!
— Mit csinát vóna a szegény ember kölke — mondta az öreg keserűen, Imre fiára célozva mentegetőn — Mikó minden úr ígírt valamit a szegínynek. A szegínynek meg ha akart, ha nem akart hinni köllött az úrnak...
Felvette a bicskát, evett.
András fürkészte a konyhát. A konyha sivár volt, alacsony, piszkos és szomorú.
— Beteg anyád — mondta az öreg, mintha észrevette volna a fia gondolatát — nem bir rendet tartani... De majd hoz egyiktek ide is egy menyecskét. Fiatalasszont. A köllene a házba...
S belenézett fia szemébe. Már eldöntötte magában, hogy ezt a rokkant gyereket nem engedi a világba. Itthon tartja. Neki adja a házat. A többiek meg szerezzenek maguknak. Földje már van. Megnősíti. Majd csak eléldegélnek valahogy. Egyre a szemébe nézett. Valamit kiolvasni a szemekből. De nem látott ő ott egyebet csak a szaporán gyulladozó lángokat. A régi emlékek csiholta lángokat.

— Hát tudja édesapám — akart valamit mondani a rokkant, de keze váratlanul a farzseb tájékán egy szilárd tárgyba akadt. Megijedt. Mintha nem tudta volna, hogy elhozta. Leoldotta a nadrágszíjat s bőrtokos német katona-pisztolyt tett az asztalra.

— Elhoztam haza, — mondta.

Az öreg hallgatott. Evett.

Olykor a fegyverre pillantott.

— Minek hoztad azt a masinát fiam?

— Emlékbe — mondta a rokkant — Én vettem el az ellenségtől... Ez volt a kezemben akkor is, mikor a töltésre rohantam...

Apja nem szólt többet. Kedvetlenül pislogott a fegyverre.

-::-

FÁRADTAN, rosszkedvűen ébredt. Fájtak a csontjai; a dereka, az oldalbordája, mindene fájt. Nyújtózkodott, ásított és leült az ágy szélére. Nézte az ágyat, a szennyes lepedőt, a kemény derékaljt... A kórházban? Más volt az... Tiszta... A szoba is, minden...

A konyhában aludt, ahol régen. Hogyis? Másfél évvel ezelőtt... Számolni kezdte a hónapokat. Ujjain számolta, mint kisgyerek korában, mikor még állandóan azzal nyaggatta anyját, hogy mikor eszünk mákostésztát. Az anyja rendszerint azt mondta, hogy majd karácsonykor. „Oszt édesanyám, soká lesz a karácsony? Hányat köll még addig alunni édesanyám?" Anyja — akkor még szépen tudott mosolyogni, mondott egy számot s ő számolni kezdte az ujjain. Tizet, huszat vagy harmincat... Mindig sokat kellett aludni a mákostésztáig... Úgy számolta most is a hónapokat...

— Télen indultunk... Negyvennégy telén... Vagy ősszel?... Hogyis? Novemberben. Tavasszal megsebesültem. Márciusban. Március huszonnegyedikén... A kórházban hat hónap...

Csodálkozva nézett maga elé. A szája szélét rágta, mint mindig, ha gondolkozott. A feje fölött kicsike ablak nyílt a szomszéd portára... A szomszédék nagy deszkatáblát állítottak vagy két méternyire az ablak elé, hogy ne lehessen átlátni a más udvarába. Az ágyról a fák lombját lehetett látni, két nagy görcsös akácfa lombiát, ahol öt, hat madárfészek is volt. Gyerekkorában egyetlen vágya volt, hogy egyszer kikutathassa a fészkeket... De az is elmult. Enyhe szél himbálta most a galyakat s időnként egy-egy elsárgult levél hullott alá.

— Ősz van — sóhajtott.

Ez furcsa volt. A sóhaj. Mintha egyszerre tudatába döbbent volna valami, amit eddig nem tudott. Ősz van... Hullottak a levelek. S ő azt hitte tavasz van. A kórházban is ,az úton is, de még tegnap este is, amikor apjával jött hazafelé Csalódott. Ősz van... Még kedvetlenebb lett. Homlokán összeráncolódott a bőr. Csak egy éve volna... Pedig mintha tíz eszendeje nem látta volna ezt a falut... Még a levegő is megváltozott azóta.

Apja lépett a konyhába. Morózusan, gondolkozva lökte be az ajtót, de mikor meglátta fiát, enyhén elmosolyodott.

— No, fölébredté?

— Föl — mondta kurtán.

— Megfázó — mondta az öreg és benyitott a feleségéhez a házba. Így hívják a szobát; ház. A konyha, konyha, a kamra kamra, de a szoba — az ház.

Lassan öltözni kezdett. A kisteknőbe vizet öntött és megmosdott. Az jólesett. A víz. Hideg kúti vízben mosdott, nagy pocsétát csapva a verendán. Már törülközött, amikor meglátta, hogy milyen itéletet csinált a vízzel. Ha anyja nem lenne beteg, majd mondaná... Megszégyelte a rendetlenséget, előkerítette a konyhaseprőt s megpróbálta szétmázolni a víztócsát. Nehezen ment, mert a mankót a falhoz kellett támasztani; egy lábon billegett, sokszor a seprűnyélre támaszkodott, hogy el ne bukjon.

Jólesett ez is: a mozgás. Egész szépen felmázolta a verenda földjét. Észre sem vette, hogy apja ott áll a konyhaajtóban és nézi. Csak mikor szólt, akkor nézett oda meglepetve.

— Asszonydolog az fiam.

Mosolygott. Először, mióta megsebesült. De az öreg csak nézett, komolyan, gondolkozva. Azután mégegyszer megszólalt a hallgató öreg napszámos célratörő egyszerűséggel.

— Nem mész el?

András felvette a mankót s rátámaszkodott. Kissé gúnyos mosoly ült az arcára. S a sovány, megviselt arc beletorzult ebbe a mosolyba.

— Várnak — mondta tovább az öreg — regge, mikó mentem az odborba bejelenteni, hogy meggyütté, az Irény kint vót az uccán, söpört. Oszt aszongya: Pista bácsi, itthun az András. Mondom, itthun. Aszongya, gyüjjön majd el...

András hallgatva a távolba nézett. Ez nem tetszett az öregnek. A hallgatás. Az elvágyakozás szokott lenni. A beteg ember pedig maradjon itthon.

— Én úgy gondolom, hozzádadnák. Mé ne. Mondták az odborba is ,hogy rok-

kantsegélyt kapsz, meg a főd. Nálunk meg ellakhattok. Megkezdhetitek az életet... Mikó én kezdtem; kérdezd csak meg anyádat; nekem csak egy kapám vót, meg egy kaszám. Meg a két kezem. Anyádnak meg vót egy sifonyérja meg két ágya. Semmi több... Aztán tíz esztendő múva fölépítettük ezt a házat. Pég anyád beteges asszon vót. Tizenkét gyerek szakadt ki belüle. Hála istennek hetet szépen fő-nevetünk, a többi meg hát isten nyugosztajja őket, belepusztutak a nyavajákba... Azér mondom fiam... Te fődet is kaptá... Meg a rokkant segíly... Megéltek valahogy...

Az öreg csendesen, szaggatottan beszélt. Szavai, mint keményre fagyott göröngyök hullottak szájából. Nem tudott mesélni, mint más öreg emberek. Kínnal szaggatta ki magából a szavakat. Gondolatai is nehézkésen gördültek. De ami kiszakadt belőle, annak ki köllött szakadni.

— Én fiam, nem tehetek érted mást. Az én apám se tett értem mást, mint aszonta: csinyádd fiam, ahogy jónak látod... Én csinátam. Mentem gazdátúl gazdáig. Kapátam, kaszátam... Meg néha szittam anyádat... Mer mindig gyöszös vót... Ha megfenyegettem akkó is rít, ha pízt attam neki ruhára, akkó is rít... Mer az élet fiam, az kolonc. Az ember nyakába van akasztva. Lóg... Mind a kutyának... Oszt vinni kő ám! Cipeni, szakadásig.

Sóhajtott az öreg. A fia nekitámaszkodott a verendának, hallgatott. Soha nem hallotta apját ilyen sokáig beszélni. Úgy érezte, miatta pazarolja szavait. Szánja.

— Nekem a vót a szerencsém — mondta tovább az öreg — hogy Galiciábú csak egy golyót hoztam a farcsontomba... Azt is kivágták az orvosok. Akkó aszonták mehetsz — tekintete a mankóra révedt. Arra célzott. — Én kigyógyútam... De te... Te, fiam... — Nyögött, akadozott. Titkolta gondolatát. Nem akarta megbántani fiát.

— Tudom apám... Értem.

Felvette a mankót, odébblépett. Azért tette ezt, hogy megmutassa; nem egészen tehetetlen ő. Aki járni tud, nem tehetetlen. A harcban sem volt gyáva, hát most sem lesz! Bár eddig voltak kétségei és félt az elkövetkezőktől, de ez a ház, ez a kis zsugorodott ház, ez a tagbaszakadt, megtört öregember, ezek a nehéz szavak, ezek a kínlódó gondolatok, ez a megszorult őszi levegő, a távoli és közeli kutyaugatások, az udvar, a környezet erőt adott neki. Már, már kiegyesúlyozottnak érezte magát s volt hogy órákig nem gondolt hiányzó lábára. Most azonban undort érzett és vérszagot. Nem birt tovább maradni. Felvette a mankót, elindult.

— Kimegyek má egy kicsit az utcára.

Apja nem szólt. Nézett utána.

Amikor kinyitotta a kaput, a kutya felugatott, de nyomban megcsóválta farkát s visszasomfordált vackára.

Az utcán néhány gyerek játszott a fák sorában. Nagy, kerekre nyitott szemekkel bámultak rá. Csodálkozva nézték. A nagyobbak felismerték s nevét belerikkantották az utca csendjébe.

— Andris bácsi.

Ez is idegen volt. Andris bácsi. Andris volt ő a gyerekek előtt. Kurucék Andrisa. Most éretlen kamaszok hangja homályos tisztelettel telítődött.

— Andris bácsi!

Észre sem vette, hogy jár az utcán. Hogy koppan a mankó; tipp... s utána a német kincstári bakancs szöges talpa horzsolja a földet. Az ablakok mögül egy-egy asszonyszem lesett rá, de ezt nem látta. A fákat nézte s azon tűnődött, hogy valóban ősz van-e, vagy csak a fák hullatják el leveleiket előbb.

Egyszerre egy kapukilincset érintett a keze, majd egy kutya heves csaholása metszett gondolataiba. Akkor kitárult a kapu s egy sikító leányhang rezzent.

— Édesanyám, nézze, ki együtt mihozzánk!

III.

— HÁT MEGGYÜTTÉ Andris öcsém?

— Meg.

— Kutya egy háború vót mi?

— Az.

— De ugye Andris öcsém, ha mink magyarok nem megyünk, egy kicsit nehezebben bánnak el némettel. Mer kutya a német, hogy a fene enné meg. Aszonta Petőfi... Má ű is aszonta!

— Hát — mondta a rokkant.

— Meg aztán éppen télre csinálták ezt a kutya nagy háborút. Mondtam én az asszonnak: ezt nem birja a német! Hogy a fene enné meg... Tudod öcsém, én sose nem vótam katona, de e tudom képzeni, milyen kutya lehet a háború...

A rokkant most ránézett erre az emberre. Puffadt arca volt, zsírpárnás, vörös, köver arca. Mennyire más ez az ember, mint az ő apja. Ebből ömlik a szó, mint cséplőből a pelyva. A sok könnyű szó. Eddig soha nem vette észre milyen sok semmit tudnak öszebeszélni az emberek. Soha nem is gondolkozott ezen. Csak hallgatta az embereket és nevetett, ha ne-

vetni kellett. Most nem tudott nevetni. Tragikus komolyan szemlélődött s néha, néha közbeszúrt egy kurta szót.

Az asztalon két fityóka állt. Mindkettőben erős kukorica pálinka bűzlött. Majd minden második házban pálinkát kotyvasztottak, s hordták, csempészték a városba, az oroszoknak. Azok úgy itták az erős, mérges italt, mint a vizet. A pálinkáért ruhával fizettek, a népnek kellett a ruha, mert nagyon lerongyolódott a háború alatt.

— No, nyakazd öcsém a fityókost! Ez köll a magyarnak, nem háború. Ettül gyün a nevetés...

Keveset ivott. Éppenhogy megérintette az inyét. Közben a folyondár zöld falán át kilesett az udvarra, ahol Irén éppen a tyúkokat rendezte a hátsó udvarra. Nem tetszett neki, hogy a lány nem ült le vele az asztalhoz. Mindig talált munkát. Ha valamit befejezett, már másba kezdett.

Kedvetlenül hallgatta az öreget, aki nem akart kifogyni üres szavaiból. Néha oly rettenetesen nagyra volt magával, hogy a fiatalember bosszankodott is. Márhogy milyen egy ember ő... Két holdja háza van...

Féligelfelejtett mesék jutottak eszébe a multból; Berec Illés tarka multjából. Hajdanta sokat beszéltek róla az emberek Azt mondták ő árulta el a harminchatos sztrájk szervezőit is, mikor apját három napig verték a fogdában. De ki tudja igaz-e...

Berec Illés azidőben vette a földet.

De erről nem beszéltek. Ez titok. A mult nagy titka.

— Hát öcsém, mire számítod most?

András nekidőlt a szék karjának és mereven maga elé nézett. Maga sem tudta mire számít. Mert amire számított, érezte, homályos, ködös álomképpé vált...

Az Irén. Irén nem az övé. Irénnel valaki mást számít...

Még csak be se jött. Pedig reggel is üzent... Vagy csak apja találta ki? Csak apja óhaja lett volna ez a találkozás?

Berec Illés töltött és ivott.

— Jó ez a pálinka öcsém. Ilyen jó pálinkát régen ittam. Csak most. Meg majd a lányom lakadalmán...

András felpillantott.

— Lesz lakadalom?

— Hát, benne van az időbe! — mondta és ismét töltött — Kérő is van kilátásba. Bartus gyerek. Biztos üsmered. A nagyjárásru...

Csend.

A rokkant úgy tett, mintha nem érdekelné a dolog. Érzéseinek azonban nem birt parancsolni. A levelek. Az annyira várt levelek! Az annyira őrzött levelek... ott, a katona láda mélyén... Semmi más nem bántotta, csak a levelek. Csak az álom, amit hiába álmodott.

Ez fáj.

De nem sokáig. Az ember megkeményedik a fájdalomtól. Olyan lesz, mint a kő. Mint az acél.

Nem ivott többet. Bánta, hogy eljött. De nem mozdult. Legyen, ami lesz...

Berec Illés pedig annál jobban ivott. Elégedett volt, mert érezte, hogy lerázta magáról a rokkantat.

Az italtól fényleni kezdett a szeme. Hangja dallamosabb lett, nyelve mindtöbbször megbotlott és kereste a botlás közben elvesztett szavakat. Olykor nagyokat nevetett, ami zavarta a fiatalembert.

— Édes egy aranyos öcsém, igyál Illés bátyáddal, mert ilyen ember, mint a te Illés bátyád, nincs ebben a faluban! Megnyertük a háborút édes egy öcsém, ne sajnád a lábodat, hanem örülj, hogy felszabadult a nép.

Magasra emelte a fityókot s egyszerre kiürítette. Keze szüntelenül a levegőben járt, arca kivörösödött, szeme fátyolosan ködlött. András undorodott.

Szeretett volna felugrani és itthagyni ezt az embert büdös pálinkájával, lányával, feleségével együtt. Feleségének még nem is köszönt. Egész idő alatt nem mutatkozott.

Haj, ha tudta volna, hogy az asszony, a konyhaablak mögül figyelmesen hallgatja minden szavát, vizsgálja minden mozdulatát s csak az alkalmas pillanatot várja, hogy lecsapjon a nem kivánatos udvarlóra. Ha tudta volna, hogy előre elkészített kelepcével várják...

De ezt nem is sejtette.

Ült hát továbbra is s hallgatta Berec Illés okoskodásait.

— Most maj gyünnek a békés idők öcsém — veregette a rokkant vállát — Édes egy aranyos öcsém én úgy örülök, hogy a szemem is belekönnyedzik, hogy eccé má vége annak a cudar háborúnak. — Valóban könnyezett, belekönnyezett a pálinkába — Maj most gyün csak az igazi béke édes egy öcsém. Kommenizmust csinálunk! Ojan kommenizmust csinálunk, hogy abba jaj lesz minden burzsujnak...

Nagy feje lekonyult az asztalra. Fokozottan, mindig jobban szuszogott. Egyszercsak elkezdett sírni.

— Öcsém, András öcsém, nekem úgy fáj, — áradt belőle a pálinkaszag — Nekem úgy fáj...

Nem birta tovább. Felállt. Rátámaszkodott a mankóra s csalódottan, szánalmasan nézett az emberre.

— Keljen fel Illés bátyám, ne legyen ilyen gyámoltalan. Az istenbe akar keríva kommenizmust csináni!

Nevetett gúnyosan.

— Édes öcsém, ne legyél te is ellenségem, mikó nekem úgy fáj...

— Mi fáj kenek?

— Kitagadtak engem öcsém...

— Ki tagadta ki kedet?

— Azok az odborba... Mindenki. — Nyögött. — Mindenki kitagadott. Pedig engem vittek be először a csendőrök. Engem öcsém... Most gyüttek ezek a taknyosok, oszt beültek az odborba... Ez fáj nekem öcsém! Hun vótak űk, mikó strajgótunk...

András azt hitte, hogy az öreg rémképeket lát, vagy esze kosarában történt valami baj Beszólt Berecnének.

— Ágnes néni?

— Na! — kiáltott a kövér asszony.

— Gyüjjön már, baj van.

— Édes öcsém... — nyögött, szúszogott a részeg.

— A fene evett vóna meg — toppant ki a felesége, de olyan hanggal, hogy belereszketett az egész ház — Az ördög bújt vóna beléd, hogy te mindig kereső valami ürügyet, hogy disznóra idd magad. Idehozó nekem mindenkit. oszt fogyasszátok a drága pálinkát... Most nyögsz úgye mind a beteg malac.

Megfogta az embere üstökét s rángatta, cibálta; gorombán, keményen bánt vele, s a részeg mindig jobban nyögött.

— Megesz téged a fene hallod — kiabált szikrázó szemmel az asszony — Majd megmutatom én neked, mi a magyarok istene, meg az ivócimborádnak is aki másházáhó gyün kraválYt csinálni. Az ördög bújjon abba a pálinkába is, meg belétek is! Te részeg disznó! Mindig megpityizálod a hasznot.

A rokkant elvörösödve, lüktető mellel, gyulladozó indulatokkal állt.

A részeg feltámolygott s testének teljes súlyával rátámaszkodott az asszony széles vállára. Éktelen lármával elvonultak a verendáról. Berec Illést megszelídítette a pálinka. Hagyta, hogy csináljon vele az asszony amit akar.

Egyedül maradt a verendán. Egyedül rettentő mérgével. Szóval így állunk! Várta, hogy kitoppan az asszony, hogy szemébe nézzen mégegyszer. A lányra már nem is gondolt. Dühös volt magára, amiért idejött. Mit keres ő itt? Ami volt, úgyis elmult...

Akkor kitoppant az asszony.

— Hát te meg mit ász itt. Tán azt hiszed engedem, hogy a lányom ilyen nyomorék részegessel szóbaájjon!

A föld megingott a talpa alatt. Szédült. Ezt azért mégsem várta.

Az asszony csipőre tett kézzel állt az ajtóban. Szuszogott, zihált.

Hát így...

Egyszerre katona lett. Kemény. Mint a kő.

— Hallja Berecné, én azért ember vagyok.

— Nyomorék...

Elvesztette nyugalmát.

— Egy szót se, büdös kurva! Ha nyomorék vagyok, érted is vagyok az... Érted is, hallod!

Az asszony előbbre jött, nem félt a féllábú embertől, de Kuruc András nem hátrált. Állt, mozdulatlanul.

— Hozzám ne érjen!

— Kidoblak te! Kidoblak! Még majd te rendelkezel a házomnál.

Fegyverhez nyult. Az asszony nem értette a mozdulatot. Már elkapta a rokkant karját. Akkor megcsillant a fegyver.

— Hátrálj, mert meghalsz!

Az asszony felsikoltott. Állati hang tört fel belőle.

Lánya sikoltva ért a verendára. Megérezte, hogy valami rendkívüli dolog történik.

— András! András! — hátulról átölelte a férfit. — András ne! Ne! Ne! Ne!

De lerázta magáról a lányt.

— Oda, anyád mellé. Gyorsan.

Reszketve kotródott az anyja mellé.

És megszólalt Kuruc András.

— Én nem jártam itt. Értik! Soha, soha életemben nem jártam ebben a házban. Soha, nem ismertem itt senkit... És, ha valaki azt hazudja, hogy én itt jártam, azt lelövöm, mint a kutyát... Most pedig befelé... A szobába.

Egyedül maradt. A fegyvert gondosan visszatette. Felvette a mankót és elment.

A ház előtt a lármára összesereglettek a szomszédok. Ijedten nézték a kilépő rokkantat.

— Mi van? Mi történt?

— Semmi. De mit bámulnak itt... — de éppenhogy kimondta ezt, többet nem törődött velük. Dél felé járt az idő. Elindult hazafelé...

IV.

NYITOTT SZEMMEL, álmatlanul hevert az ágyon. Az őszi éjszaka mozdulatlanul ült a világon. Éjfél már elmult. A kakasok jelezték a közeledő hajnalt...

Mindenki aludt, csak ő virrasztott. Bánta, amit tett. Nem kellett volna Számítani kellett volna erre is. De most már megtörtént. Legalább megmutatta, hogy mégsem akárkivel volt dolguk.

Azután másra terelte gondolatát. A jövőre. Mert a mult összeomlott, elködlött, semmivé vált A multat nem lehet folytatni. Valami újat kell kezdeni... Új életet. De lehet újat kezdeni a régi romjain? Ott, ahol minden lépés egy emlék.. Nem. Ide erős emberek kellenek. Erős, kemény emberek. Takarítani kell először. Eltakarítani mindent, ami régi...

És ez kegyetlen nagy munka lesz. Harc. Most érezte, hogy a háború még nem fejeződött be A harc tombol tovább. Az emberek szívében, az emberek lelkében tombol tovább a harc... Katonák kellenek ide is. Nem gyáva meghúnyászkodók, nem könnyebb utat keresők... Ez a harc még fergetegesebb lesz; ide nemcsak bátorság kell, más is...

Tépte a lelkét s érezte ezekben az elkövetkező rohamokban neki más posztra kell állni. Meg kell válni a falutól. Itt kell hagyni az emlékeket. Itt kell hagyni mindent, ami hozzánőtt...

Iskola?

Az. El kell menni. Még alig húsz éves. előtte az élet.

A falu idegen. Kicsi. Szűk. Primitív. Itt csak a test számít. A mult. A tántoríthatatlan testi erő. Az, amit ő feláldozott.

Itt már nincs tovább mit feláldozni. Teljesítette feladatát.

Megnyugodott lélekkel nézte a sötétséget. Egy ideig még feküdt, majd felült. Felöltözött.

Kiment a verendára s rátámaszkodott a szújárta deszkafalra.

A hajnal észrevétlenül hódította a világot. A győzelmes, erős hajnal!

Nagyot lélegzett. Mellén megfeszült a katona blúz. Ez jól esett. Ez erő volt. Mellével akarta szétfeszíteni ezt a szűk, kicsike világot. Egy tágabb, erősebb világot akart. Olyan világot, amiben minden benne lesz majd; minden álom, minden vágy, minden amiért küzdött, amiért áldozott, amiért szenvedett...

Csrnomelyben 1952 telén.